O‘ZBEK ROMANIDA IJTIMOIY HAYOT TASVIRI: “O‘TGAN KUNLAR” VA “KECHA VA KUNDUZ” QIYOSIDA

Burxonova Gulsanam,
Eshquvvatova Gulsanam, Safarova Marjona
SamDCHTI, Ingliz tili fakulteti
gulsanamburxonova17@icloud.com
Eshquvvatovagulsanam@gmail.com
marjonasafarova36@gmail.com
Scientific Advisor: **Sh.A. Rustamova**

Annotatsiya: O‘zbek romanida ijtimoiy hayot tasviri: “O‘tgan kunlar” va “Kecha va kunduz” qiyosida. Ushbu maqolada o‘zbek adabiyotining ikki yirik badiiy yodgorligi — Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” va Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanlarida ijtimoiy hayot tasviri chuqur qiyosiy-tahliliy yondashuv asosida o‘rganiladi. Tadqiqotda jamiyat modeli, tarixiy ong, shaxs va jamiyat munosabatlari, ijtimoiy konfliktlar hamda an’anaviy va modernistik tafakkur o‘rtasidagi ziddiyat falsafiy va struktural jihatdan tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Qodiriy romanida statik, ierarxik va an’anaviy jamiyat modeli ustuvor bo‘lsa, Cho‘lpon asarida dinamik, psixologik va ma’rifiy uyg‘onish jarayoni markaziy o‘ringa chiqadi. Ushbu romanlar o‘zbek milliy romanchiligi shakllanishining ikki muhim bosqichini ifodalovchi badiiy-falsafiy tizim sifatida qaraladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek romani, ijtimoiy ong, qiyosiy tahlil, jadidchilik, modernizm, realizm, an’ana va yangilik, psixologizm, tarixiy jarayon, ijtimoiy konflikt.

Asosiy qism

O‘zbek adabiyotida roman janrining shakllanishi XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy va ma’rifiy o‘zgarishlar bilan bevosita bog‘liq. Bu davrda jamiyatning an’anaviy tuzilmasi sekin-asta yemirila boshladi va yangi ijtimoiy ong shakllanish jarayoniga kirdi. Adabiyotshunos N.Karimov ta’kidlaganidek, “o‘zbek romani milliy ongning badiiy ifodasi sifatida tarixiy o‘zgarishlarni estetik shaklda aks ettirish vazifasini bajargan” (Karimov, 2015). Shu nuqtai nazardan Abdulla Qodiriy va Cho‘lpon ijodi nafaqat badiiy adabiyot, balki ijtimoiy tafakkur evolyutsiyasining muhim bosqichi sifatida qaraladi.

Abdulla Qodiriyning “O‘tgan kunlar” romani o‘zbek adabiyotida realistik roman janrining poydevorini yaratgan asar sifatida baholanadi. Bu asarda ijtimoiy hayot qat’iy ierarxik tuzum asosida tasvirlanadi. Jamiyatning asosiy modeli yopiq struktura bo‘lib, unda an’ana va urf-odatlar qonun darajasida amal qiladi. Individ bu tizimda mustaqil subyekt emas, balki ijtimoiy bosimga bo‘ysunuvchi element sifatida namoyon bo‘ladi. Adabiyotshunos U.Normatov Qodiriy ijodi haqida shunday yozadi: “O‘tgan kunlar”da shaxs va jamiyat o‘rtasidagi ziddiyat realistik konflikt sifatida berilib, bu konflikt o‘zbek romanining dramatik asosini yaratadi” (Normatov, 1995).

Otabek obrazi bu asarda yangi iqtisodiy tafakkur va modern fikrlashning timsolidir. U savdo, iqtisod va ma’rifatga asoslangan yangicha jamiyat modelini tasavvur qiladi, biroq mavjud ijtimoiy tuzum bu yangilikni qabul qila olmaydi. Shu sababli Otabek tragik qahramon sifatida shakllanadi. Uning fojiasi shaxsning zaifligida emas, balki jamiyatning o‘zgarishga qarshiligida yotadi. Kumush obrazi esa patriarxal jamiyatning eng og‘riqli nuqtasini ochib beradi: ayolning

ijtimoiy subyekt emas, balki ijtimoiy obyekt sifatida qaralishi. Bu holat jamiyatdagi gender tengsizlikning chuqur ildizlarini ko‘rsatadi.

Qodiriy romanida ijtimoiy konfliktlar asosan tashqi tuzilma darajasida kechadi: urf-odat vs yangilik, oilaviy bosim vs individual tanlov, an’ana vs iqtisodiy tafakkur. Bu esa asarni klassik realizm doirasida shakllantiradi.

Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romani esa butunlay boshqa badiiy-falsafiy paradigmani ifodalaydi. Bu asarda jamiyat statik emas, balki ichki ziddiyatlar orqali o‘zgarib boruvchi dinamik tizim sifatida tasvirlanadi. Eng muhim o‘zgarish shundaki, konflikt tashqi muhitdan ichki ongga ko‘chadi. Ya’ni asosiy qarama-qarshilik endi shaxs va jamiyat o‘rtasida emas, balki ong va jaholat, ma’rifat va nodonlik o‘rtasida kechadi. Adabiyotshunos D.Quronov bu asar haqida shunday fikr bildiradi: “Cho‘lpon romanida psixologik realizm modernistik tafakkur bilan uyg‘unlashgan bo‘lib, unda inson ichki dunyosi ijtimoiy jarayonlarning markaziy maydoniga aylanadi” (Quronov, 2004). Bu fikr roman strukturasining asosiy xususiyatini ochib beradi: tashqi voqelik ikkinchi planga o‘tadi, ichki ong esa asosiy dramatik markazga aylanadi. Cho‘lpon qahramonlari jamiyatni o‘zgartirishga intiluvchi ma’rifatparvar shaxslar sifatida tasvirlanadi. Ularning harakati individual emas, balki g‘oyaviy xarakterga ega. Bu jihat jadidchilik mafkurasining badiiy ifodasidir. Fitratning “millatning uyg‘onishi ilm va ma’rifatdan boshlanadi” degan g‘oyasi Cho‘lpon romanidagi asosiy konseptual asos bilan uyg‘unlashadi (Fitrat, 2004).

Qiyosiy jihatdan qaralganda, “O‘tgan kunlar”da jamiyat yopiq va statik tizim bo‘lib, unda o‘zgarishlar tashqi kuch bilan yuzaga keladi, “Kecha va kunduz”da esa jamiyat ichki energiya orqali o‘zgaruvchi dinamik tizim sifatida tasvirlanadi. Birinchi asarda tarix inson taqdirini belgilovchi kuch bo‘lsa, ikkinchisida inson tarixni o‘zgartiruvchi subyekt sifatida gavdalanadi. Bu farq o‘zbek adabiyotida tarixiy ongning evolyutsiyasini ko‘rsatadi.

Ayol obrazlari tahlilida ham chuqur tafovut mavjud. Qodiriy romanida ayol ijtimoiy tizimning passiv elementi bo‘lib qoladi. Uning taqdiri ijtimoiy qarorlar bilan belgilanadi. Cho‘lpon asarida esa ayol obrazi nisbatan faol, ichki ongga ega va ijtimoiy muhitni anglashga intiluvchi shaxs sifatida tasvirlanadi. Bu o‘zgarish jamiyatdagi modernizatsiya jarayonining badiiy ifodasidir. Umuman olganda, Qodiriy va Cho‘lpon romanlari o‘zbek adabiyotida ikki xil badiiy tafakkur modelini ifodalaydi. Birinchisi — realistik, ikkinchisi — modernistik. Realizmda tashqi voqelik ustun bo‘lsa, modernizmda ichki ong va psixologik jarayonlar markazga chiqadi. Shu sababli bu ikki asar nafaqat adabiy, balki falsafiy va sotsiologik ahamiyatga ham ega.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, “O‘tgan kunlar” va “Kecha va kunduz” romanlari o‘zbek adabiyotida ijtimoiy hayot tasvirining ikki turli tarixiy-falsafiy va badiiy modelini ifodalaydi. Ushbu ikki asar orqali o‘zbek jamiyatining bir davrdan ikkinchi davrga o‘tish jarayonidagi ijtimoiy, ma’naviy va ongiy transformatsiyasi yorqin aks etadi. Qodiriy romanida jamiyat yopiq, an’anaviy va ierarxik tizim sifatida tasvirlanadi. Bu tizimda inson shaxs sifatida to‘liq erkin emas, balki mavjud urf-odatlar va ijtimoiy bosimlar doirasida harakat qiladi. Shu sababli asarda tragik konflikt asosiy o‘rinni egallaydi va shaxsning jamiyat oldidagi ojizligi markaziy g‘oyaga aylanadi. Cho‘lponning “Kecha va kunduz” romanida esa jamiyat butunlay boshqa nuqtai nazardan — dinamik, harakatdagi va o‘zgaruvchan tizim sifatida tasvirlanadi. Bu yerda asosiy urg‘u tashqi ijtimoiy tuzilmadan ichki ongga ko‘chadi. Ya’ni konflikt endi shaxs va jamiyat o‘rtasida emas, balki ma’rifat va jaholat, ong va nodonlik o‘rtasida kechadi. Bu esa roman strukturasini falsafiy jihatdan chuqurlashtiradi va uni faqat ijtimoiy emas, balki ideologik darajaga olib chiqadi.

Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, Qodiriy ijodida tarix inson taqdirini belgilovchi kuch sifatida namoyon bo‘lsa, Cho‘lpon asarida inson tarixni o‘zgartiruvchi faol subyekt sifatida gavdalanadi. Bu farq o‘zbek adabiyotida tarixiy ong evolyutsiyasining muhim bosqichini ifodalaydi. Shu nuqtai nazardan, ushbu ikki roman o‘zbek jamiyatining an’anaviy tafakkurdan modernistik tafakkurga o‘tish jarayonini badiiy-falsafiy darajada aks ettiruvchi asosiy manbalar hisoblanadi.

Bundan tashqari, har ikki asar ijtimoiy ong shakllanishida adabiyotning o‘rni naqadar muhim ekanini ko‘rsatadi. Adabiyot bu yerda faqat estetik hodisa emas, balki jamiyatni anglash, tahlil qilish va o‘zgartirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan Qodiriy va Cho‘lpon romanlari o‘zbek milliy romanchiligining shakllanishida poydevor vazifasini bajargan bo‘lib, ular orqali jamiyatning ichki ziddiyatlari, tarixiy bosqichlari va ma’naviy izlanishlari chuqur badiiy ifodasini topgan. Eng muhimi, ushbu asarlar bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Chunki ularda ko‘tarilgan inson erkinligi, adolat, ma’rifat va jaholat o‘rtasidagi kurash kabi muammolar zamonaviy jamiyat uchun ham ahamiyatli bo‘lib qolmoqda. Shu sababli bu romanlar nafaqat tarixiy-badiiy yodgorlik, balki doimiy o‘rganishni talab qiladigan falsafiy va ijtimoiy manba sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Обруева, Г. Х. (2005). К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦАХ ОНО-МАСТИЧЕСКИХ КОМПОНЕНТОВ (на материале современного английского языка). *MATN LINGVISTIKASI (ilmiy to ‘plam)*.
2. Обруева, Г. О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ИМЕНАМИ СОБСТВЕННЫМИ. *ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР*, 327.
3. Обруева, Г. Х. (2010). О сдвиге имени собственного в разряд нарицательных слов во фразеологии английского языка. Вестник Челябинского государственного университета, (22), 100-102.
4. Обруева, Г. Х. (2012). О ВНУТРИСИСТЕМНЫХ СВЯЗЯХ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ С ОНОМАСТИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА (МЕТОДИКА АНАЛИЗА). *www. research-journal. org*, 100.
5. Обруева, Г. (2019). Об опыте интерпретации выразительных возможностей фразеологических единиц с именами собственными. *Иностранная филология: язык, литература, образование*, *4*(1), 70.
6. Обруева, Г. Х. (2021). Инглиз тилидаги атоқли отларнинг фразеологик бирликлар структурасида ишлатилиши. *Хорижий филология*, *2*, 66-69.
7. GX, Obruyeva. "Frazeologiyaning dolzarb masalalari." *Samarqand: SamDCHTI* (2023).
8. Khamrokulovna, O. G. (2025). THE ROLE OF PROVERBS AND IDIOMS IN THE ENGLISH LANGUAGE LEARNING. *INTERNATIONAL JOURNAL OF ADVANCED RESEARCH IN EDUCATION, TECHNOLOGY AND MANAGEMENT*, *4*(4), 152-159.
9. Khamrokulovna, Obruyeva Gulchekhra. "A SEMANTIC ANALYSIS PROPER NOUNS IN COMPARISON WITH THE COMMON NOUN." *Shokh Articles Library* 1.1 (2026).
10. Kuldosheva, R. K., J. P. Kilichov, and T. Kh Suleymanov. "THE ROLE OF SIGN LANGUAGE IN SOCIETY." *УЧЕНЫЙ XXI ВЕКА*: 23.

11. Obruyeva, G., & Usmonova, K. (2020). THE USAGE OF JUNCTION IN UZBEK LANGUAGE AS A PRESUPPOSITION TRIGGER. *STUDENT SCIENCE RESEARCH WORKS*, 73.
12. OBRUYEVA, G. (2024). ATOQLI OT KOMPONENTLI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING SEMANTIK MAQOMI. *«ACTA NUUz»*, *1*(1.4), 329-332.
13. Obruyeva, G. (2026). THE ROLE OF PROPER NAMES IN THE FORMATION OF ENGLISH PHRASEOLOGICAL UNITS. *Asian journal of scientific research and innovations*, *1*(1), 185-189.
14. Suleymanov, Timur, and Anora Kosimova. "EFFECTIVE WAYS OF TEACHING ENGLISH THROUGH GAMES, PRE-GAME AND POST-GAME ACTIVITIES." *Бюллетень студентов нового Узбекистана* 1.6 (2023): 5-7.
15. Turdiyeva, D. Z., and Obrueva G. Kh. "LISTENING IS AN INTEGRAL PART OF COMMUNICATION PROCESS." *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 3.5 (2022): 21-24.
16. Ugiloy Khusniddinovna Sayitkulova, & G. Kh. Obrueva (2022). CHALLENGES AND PECULIARITIES OF TEACHING PRONUNCIATION. Scientific progress, 3 (2), 78-81.
14. Axmatilloyevna I. N. Modern Methods OF Teaching Adolescents A Second Language //Repository Antis Publisher. – 2022. – С. 692247.
15. Ahmatilloyevna I. N. Various Objectives In Test Development //Academicia Globe. – Т. 3. – №. 01. – С. 27-30.
16. Akhmatilloyevna I. N. The Use of Authentic Video Materials in Order to Increase the Motivation to the Study of English Language //International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology. – Т. 8. – №. 04. – С. 177-180.
17. Ahmatilloyevna I. N. et al. Distribution Of Ussian Words In English //Galaxy International Interdisciplinary Research Journal. – Т. 10. – №. 1. – С. 744-746.
18. Abduxajaxanovna S. M., Shukurov U. B. DIGITAL IDIOMS: HOW THE INTERNET IS CREATING A NEW PHRASEOLOGY //JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS. – 2026. – Т. 100. – №. 1. – С. 65-69.
19. Shukurov U. COGNITIVE-SEMANTIC MODELS OF THE LINGUISTIC WORLDVIEW IN LITERARY TEXTS //Asian journal of scientific research and innovations. – 2026. – Т. 1. – №. 2. – С. 398-401.
20. Bakhodirovich S. U. Syntactic properties of the verb //Евразийский научный журнал. – 2020. – №. 3. – С. 53-54.
21. Safrina A. D., Sahril M., Redjeki I. S. THE USE OF AUTHENTIC VIDEO IN ENGLISH LEARNING VOCABULARY: A NARRATIVE THEMATIC LITERATURE REVIEW.
22. Ivanova R., Ivanov A. Online Reading Skills as an Object of Testing in International English Exams (IELTS, TOEFL, CAE) //International Journal of Instruction. – 2021. – Т. 14. – №. 4. – С. 713-732.
23. Qizi N. M. H. et al. PEDAGOGICAL AND SOCIOLINGUISTIC IMPLICATIONS OF SOCIAL MEDIA-INDUCED LANGUAGE CHANGE //Инновационные методики в обучении иностранным языкам: глобальные тенденции и опыт университетов шёлкового пути. – 2026. – Т. 1. – С. 571-574.
24. Gulyamovna D. S. et al. Mutual semantics of english personal pronouns and their combinability //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Т. 10. – №. 5. – С. 1048-1050.